M.Dolors Santandreu

Passejada per la història de Saldes

SÓN NOMBROSOS ELS RACONS amb història que guarda el municipi de Saldes. Llocs que són testimoni de diferents èpoques i que ens permeten passejar des de la més remota antiguitat fins a èpoques molt més properes a nosaltres, fent especial menció a l'etapa medieval de la que aquest municipi conserva importants restes.

La nostra intenció en aquestes ratlles que segueixen és fer un recorregut per aquests racons històrics de Saldes per tal de conèixer més bé la història d'aquest bell municipi del Berguedà i, també, la dels homes i dones que, des de temps reculats, l'han poblat.

El Dolmen de Maçaners

Iniciarem el nostre trajecte en l'anomenat Dolmen de Maçaners, un sepulcre megalític, datat entre el 2000 i el 1500 A.C. i que és, fins ara, el més septentrional que s'ha localitzat al Berguedà.

Per visitar-lo cal que ens situem a cal Xisquet i, pel costat mateix de la casa, davalla un camí que, en uns 200 m, ens porta fins on hi ha el conjunt funerari.

Aquest, està format per un receptacle fet amb dues lloses laterals (una de 2,35 m de llarg, 1,82 m d'alt i 0,44 m de gruix i l'altra de 2,05 m de llarg, 1,76 m d'alt i 0,44 m de gruix) i una llosa de coberta (de 2,73 m de llarg, 2,33 m d'ampla i 0,80 de gruix), totes elles, principalment aquesta darrera, bastant malmeses.

El conjunt està dintre d'un túmul, d'uns 9 metres de diàmetre, format per un escampall de pedres, i del que ara només se'n conserva la meitat.

Aquest sepulcre va ser excavat l'any 1920 per Mn. Joan Serra i Vilaró qui, uns anys més tard, concretament el 1927, en publicà una memòria.

L'excavació va proporcionar un aixovar funerari, ara conservat al Museu Diocesà i Comarcal de Solsona, del que cal destacar diversos vasos ceràmics, un gran ganivet de sílex blanc amorf, una fulla de sílex i un anell de coure.

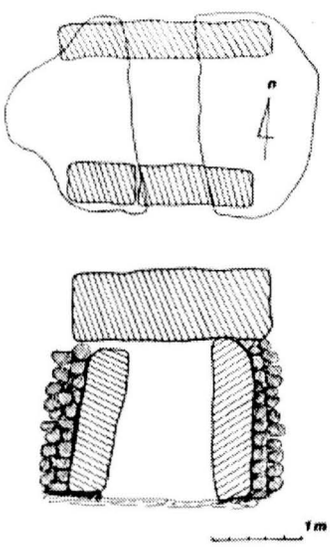
El castell de Saldes

En el nostre passeig pels paratges més representatius de la història de Saldes no podíem passar per alt les restes del seu castell, que es troben sobre un espadat que domina la vall.

Arribar-hi és fàcil. Des del mateix poble de Saldes, pel costat de llevant, surt un camí costerut i de traçat medieval que porta fins a cal Calderer on, per cert, heu de demanar la clau si voleu visitar l'església de Santa Maria del Castell. Un corriol que passa per darrera aquesta casa ens porta, uns centenars de metres més enllà, al castell.

Encara que hi ha constància documental de l'existència d'un nucli de població a Saldes des del primer terç del segle IX, no és fins el segle XI que trobem documentada l'existència d'un castell en el lloc.

Els primers senyors del castell de Saldes seran els comtes de Cerdanya, domini que passà posteriorment, i per extinció de la família comtal cerdana, als comtes de Barcelona.

Planta i secció del dolmen de Maçaners (segons J.Serra Vilaró)
ARXIU A.R.B.

Dolmen de Maçaners (1986).
LUIGI

A mitjan segle XIII, els Pinós apareixen com a senyors del castell de Saldes, que el consideraren una possessió important i, com a tal, es preocuparen de tenir-lo en bones condicions.

El castell de Saldes va mantenir-se habitat fins entrat el segle XV, moment en què comencen a escassejar les notícies històriques que en parlen. Fou segurament a partir d'aquesta centúria que el castell començà la seva decadència i abandonament.

En l'actualitat les restes del castell de Saldes encara mostren part de la seva esplendor d'altres temps. Un conjunt de muralles envolten dues edificacions en relatiu bon estat, una d'elles és un cos fortificat i l'altra, l'església dedicada a Santa Maria.

L'edifici fortificat té una longitud de 14,25 metres i una amplada que oscil·la entre els 6,20 i els 5,90 metres. La seva fàbrica mostra amb tota claredat dos nivells: l'inferior, cobert amb volta apuntada, i el superior, ja mig enrunat. Aquest nivell inferior, ara esmentat, consta d'una sala d'11,25 metres de llargada i 3,50 metres d'amplada, amb la porta d'accés a llevant, encara que no és l'original sinó fruit d'una reforma posterior. El més interessant d'aquesta sala és el seu mur meridional, d'uns 9 metres d'alçada i on s'obren tres espitlleres, formades, a l'exterior, per una llinda, un ampit i sis pedres a cada banda. Una altra espitllera amb les mateixes característiques s'obre al mur de ponent. Sembla que aquest edifici era la part de la fortificació destinada a residència senyorial i podia haver-se edificat en els segles XII-XIII.

L'església de Santa Maria és una capella de reduïdes dimensions, d'una sola nau capçada a llevant per un absis ovalat i coberta amb volta apuntada. La primitiva porta d'entrada, formada per un arc de mig punt adovellat, era al mur de migdia i encara s'hi pot veure tapiada. Ara, l'accés es fa per una porta rectangular amb una llinda de fusta oberta al mur de ponent. Sobre aquest mur s'aixeca un campanar d'espadanya d'una sola obertura, descentrat respecte la façana.

L'interior està en part enguixat i té l'absis tapiat formant una fornícula on es venera una còpia de la Mare de Déu del Castell, una talla de fusta policromada ara desapareguda.

De l'original només n'ha restat una fotografia, feta abans de l'any 1930, que és la que ha servit per poder-ne fer la descripció.

Es tractava d'una imatge de Maria, asseguda en un setial i sostenint sobre el seu genoll esquerre, el Fill, mig assegut mig dret. La Mare tenia una cara més aviat rodona, amb les faccions ben marcades, els pòmuls pronunciats i un lleu somriure als llavis. Vestia una túnica de coll rodó, amb un cinyell a la cintura i es cobria amb un mantell que deixava els braços al descobert, replegant-se sobre la falda i formant uns plecs en forma de V, que deixaven veure el baix de la túnica amb uns plecs que queien en vertical. Maria, amb la mà dreta aguantava una fruita i amb l'esquerra el Nen. Aquest tenia una cara molt menys treballada que la Mare. Vestia una túnica llarga que li deixava veure els peus descalços. Amb la mà dreta beneïa i amb l'esquerra sostenia el llibre de la Saviesa.

Per les seves característiques es creu que aquesta talla podia datar-se a la segona meitat del segle XIII.

Restes del castell de Saldes. J.RIBERA

Capella de Santa Maria del Castell. J.RIBERA

Imatge original de la Mare de Déu del Castell (1927) E.SALA

Església parroquial de Sant Martí de Saldes (1993) R.VILADÉS

L'església de Sant Martí de Saldes

El 8 de desembre de l'any 857, el bisbe Guisad I d'Urgell consagrava, en el lloc de Saldes i a precs dels seus habitants, encapçalats pel prevere Daniel, una església dedicada a Sant Martí. Aquesta, segurament, substituïa una esglesiola que els primers veïns del lloc hi havien bastit ja pels volts del 831.

El document que ens ha permès de saber aquesta notícia també ens explica que, després de consagrada l'església, els feligresos la dotaren amb dues mujades i mitja i tres quarteres de terra i una casa, situada davant de la nova església, que havia de servir de rectoria.

A aquest edifici, que no ha deixat cap rastre, el succeí una tercera edificació, d'estil romànic i d'una sola nau feta de pedra i capçada per un absis semicircular, que pot datar-se en el segle XI. Un segle després, en el XII, es bastí una quarta església, també romànica.

D'aquestes dues construccions romàniques se'n conserven algunes restes de l'absis al costat de llevant de l'edificació actual. De la primera església romànica es conserven unes poques filades de pedres, amb una alçada total de 47 centímetres i un gruix de 80 i de la segona, vuit filades, amb una alçada total d'1,10 metres i una amplada de 4,20. L'aparell és fet de pedres ben tallades i unides amb morter de calç i sauló polvoritzat. Procedeix també d'aquestes esglésies una pica baptismal composta per un bloc de pedra arrodonit de considerables dimensions i buidat i que ara podem veure al presbiteri de l'església actual. Al voltant d'aquestes esglésies romàniques hi havia el cementiri amb sepultures de cista amb coberta de lloses planes.

A la segona meitat del segle XVII es feren obres d'ampliació en l'església romànica i això suposà l'edificació del temple actual, de tres naus. De l'església romànica s'aprofità la nau central, coberta amb volta apuntada i, a cada costat s'hi afegí una nau neoclàssica. Els cinc altars de fusta tallada i policromada que es conserven a l'interior de l'església daten del segle XIX i procedeixen d'algun taller local de Bagà o de Sant Llorenç de Morunys. Estan dedicats, el major, a Sant Martí i els altres a Santa Severina, al Sagrat Cor, a Santa Bàrbara i a la Mare de Déu del Roser.

També es conserva en aquesta església, la imatge romànica de la Mare de Déu de Gresolet, del segle XIII, que el 1947 fou traslladada a la parroquial de Saldes per raons de seguretat. Podeu llegir la descripció d'aquesta imatge en l'apartat dedicat al santuari de Gresolet.

De l'exterior de l'església en destaca el campanar, edificat el 1703 i que conserva dues campanes foses a Bellver de Cerdanya els anys 1805 i 1893. Completa el conjunt la sagristia que fou edificada a la capçalera de l'església l'any 1814.

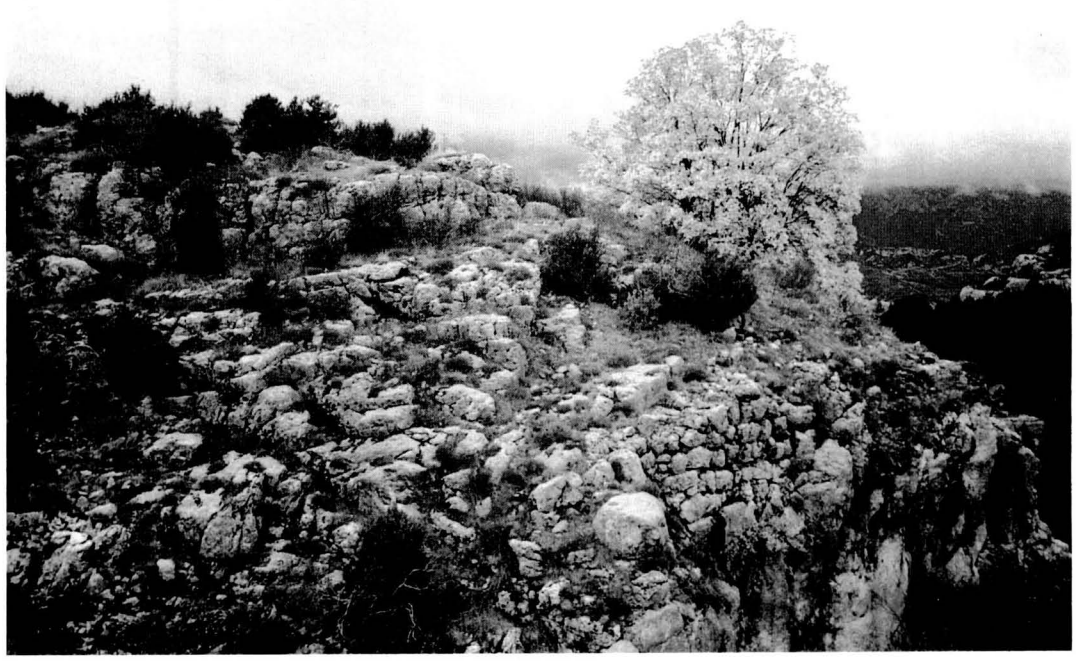
El Roc de Palomera

A Saldes, la tradició oral recordava un antic poblat situat al cim del Roc de Palomera. La veracitat d'aquesta notícia va quedar provada l'any 1971 quan un equip de la Universitat de Barcelona, dirigit pel Dr. Manuel Riu, va excavar part de dues cases del mateix.

L'accés al Roc de Palomera és bastant complicat. Per arribar-hi cal seguir la carretera que, des del Coll de la Trapa, en la ruta Saldes-Gósol, condueix fins a la Pleta de la Vila. Darrera d'aquesta, s'aixeca una penya que només és accessible per un camí tallat a la roca i que, fent una ziga-zaga, porta fins al cim, on es troben les restes del poblat. Al peu del rocam i a l'entorn de la Pleta hi ha coves i restes de cledes on devia guardar-se el bestiar, així com també es veuen vestigis de camps de conreu abandonats.

La ramaderia i l'agricultura eren les activitats econòmiques que permetien la supervivència dels pobla-

El Roc de Palomera, on hi havia hagut un antic poblat (1993) R.VILADÉS

dors del vilatge, que va restar actiu des del segle X fins el XVI.

La documentació permet saber que els primers senyors del lloc foren els comtes de Cerdanya i que, d'aquests, el senyoriu passà a la família dels Pinós, barons de Pinós i Mataplana, que en diverses ocasions, en els segles XIV i XV, confirmaren els privilegis dels habitants del Roc de Palomera.

La decadència del poblat degué produir-se a partir de finals del segle XV, car sabem que l'any 1490, el poblat ja només tenia tres cases habitades, les d'en Joanet, Recaptós i Isern. Encara que es desconeix la data exacta de l'abandonament definitiu del poblat, cal creure que això va esdevenir a principis del segle XVI. Una tradició oral que s'explica a Saldes, conta que els darrers habitants del poblat van ser un vell cec i el seu nét que el cuidava. Un hivern, en començar a nevar, el vellet va demanar al seu nét que el portés a un lloc on no caiguessin aquells flocs de neu tant freds o que desfermés els bous i els deixés anar on ells volguessin i ambdós els seguissin. Fou així com els dos darrers habitants del Roc de Palomera van deixar el lloc i van passar a viure a Saldes, al peu del castell, recorregut que ja havien fet, temps abans, els altres habitants del Roc.

En arribar al cim del Roc de Palomera, si l'embrossat del lloc us ho permet, trobareu les restes d'un vilatge, edificat en plataformes esglaonades, que ocupa uns 80 metres de llargada per uns 40 d'amplada màxima. Sembla que en tot el seu voltant hi havia una muralla composta per la paret posterior de les cases. Aquestes, en un nombre aproximat d'una vintena, s'alineaven al llarg d'un carrer central que tenia de dos a tres metres d'amplada.

Les excavacions que van dur-s'hi a terme no van localitzar cap resta de possible església ni de castell. En el primer cas, cal suposar que els veïns es desplaçaven fins a l'església de Sant Martí de Saldes. En el segon cas, hem de creure que no els era necessària cap fortificació especial perquè el mateix poblat, amb la seva estructura, ja era com una fortalesa.

El monestir de Sant Sebastià del Sull

Un dels racons amb més història i a la vegada més bonics del municipi de Saldes, el constitueix el conjunt de les restes del que fou el monestir de Sant Sebastià del Sull, amb el Pedraforca, de fons, com a fidel guardià.

Les runes de l'església i monestir del Sull es troben situades a l'esquerra del riu de Saldes, a uns quatre quilòmetres del nucli de la població.

Per anar-hi cal que, en el punt quilomètric 15 de la carretera B-400 que uneix la C-1411 amb Saldes i Gósol, prengueu un trencall a mà dreta, que porta fins a Gresolet. Seguint aquesta pista forestal en bon estat, quan trobeu l'indicador del refugi de cal Ferrer, deixareu el cotxe i continuareu a peu, seguint el curs del riu de Saldes. Primerament trobareu les runes d'una casa que deixareu enrera i seguireu uns quants centenars de metres més fins que, després d'un bosquet, arribareu al lloc on es troben les restes del monestir del Sull.

La història del monestir arrenca d'antic, gairebé tant com la repoblació d'aquestes valls després de la sotragada sarraïna. Un vell conegut nostre, el prevere Daniel, que ja hem vist actuant l'any 857 en la construcció de la segona església de Sant Martí de Saldes, fou qui, juntament amb Honesta i altres servents, es retirà a l'aiguabarreig dels rius Saldes i Gresolet i fou allà on fundà el monestir de Sant Sebastià del Sull. La construcció del monestir no va ser una tasca fàcil ja que primer va ser necessari obrir una clariana en el bosc, preparar camps de cultiu i, finalment, edificar una església, dedicada a Sant Sebastià i a Santa Maria, i altres dependències per habitar-hi.

Sembla que fou llavors quan van aplegar-se al lloc una comunitat mixta d'homes i dones, dirigida per Daniel i Honesta. Una vegada mort el fundador, que fou enterrat al centre de l'església, la comunitat fou regida per Dacó.

L'any 939, Sunifred II, comte de Cerdanya, donà al monestir la jurisdicció plena sobre les terres i els boscos del voltant, des d'Ensija fins al Cadí.

El monestir es trobava situat dins el comtat de Cerdanya i els comtes el posaren sota la seva protecció, fet que li comportà innegables beneficis. Malgrat que les donacions sovintejaren, el monestir no degué prosperar massa ja que el 21 de novembre de l'any 983, en consagrar-se l'església del monestir de Sant Llorenç prop Bagà, el comte cerdà Oliba Cabreta atorgà a aquest el monestir del Sull, que passà a ser, des de llavors, un priorat dependent de Bagà.

El segle XI portà la feudalització de la vall, procés que afectà negativament el monestir del Sull que es veié immers en lluites i rivalitats. Fou durant els anys centrals d'aquest segle que el monestir fou saquejat i incendiat, fets que segurament motivaren el seu abandó definitiu, restant només en el lloc un monjo o representant del monestir de Sant Llorenç prop Bagà, que fou qui, en el futur, tingué cura de l'església del Sull.

Quan les desamortitzacions del XIX dispersaren la comunitat monàstica de Bagà, es bastí una casa sobre les runes de l'església del Sull, coneguda com la Casa del Monestir, que es mantingué habitada entre els anys 1846 i 1910. Després del seu abandonament, la casa s'ensorrà i es convertí en un munt de runes.

Entre els anys 1971 i 1977, un equip del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barce-

Restes del monestir de Sant Sebastià del Sull J.RIBERA

lona, dirigit pel Dr. Manuel Riu, van posar al descobert les restes del monestir.

L'església del monestir, edificada a finals del segle XI, és de planta circular, de 6,40 metres de diàmetre, amb un absis semicircular al nord-est. Un banc de pedra va ser adossat a la paret circular de l'interior de la nau. Al subsòl de la rotonda aparegueren cinc sepultures de cista, quatre d'elles infantils i la cinquena d'un adult d'edat avançada. Aquesta darrera podria tractar-se de la sepultura del prevere Daniel, el fundador del monestir. Enmig de l'absis i al peu de l'altar, es localitzà una altra sepultura infantil, aquesta amb l'esquelet del nadó intacte.

Als costats nord-est i nord-oest del temple hi havia el cementiri on varen ser excavades 115 sepultures de fossa i de cista, de diverses tipologies. Només dues d'aquestes tombes presentaven aixovar funerari; concretament, en la que va ser catalogada amb número 66 va trobar-se una olleta grisa posada entre les cames de l'esquelet i en la número 80, l'esquelet portava una clau a la mà.

Vers el costat oest del temple s'edificaren les dependències monàstiques, compostes per quatre estances de les que cal esmentar-ne una, de 7,80 per 9,75 metres, que tenia les parets arrebossades de color blanc, un sòcol de color vermell i les parets plenes de "graffiti" fets amb estilet.

Al costat exterior de les dependències monàstiques, protegint l'entrada principal de l'església, hi havia una torre de defensa quadrada.

Al costat est de la rotonda, baixant una escala de pedra de quatre graons, trobem el que poden ser les restes d'un claustre, de planta gairebé quadrada, tancat a l'est per un sòlid mur que el separava del cementiri. En aquest mur s'hi poden veure unes quantes filades *d'*"opus spicatum".

Sant Ponç de Molers

Continuem el nostre recorregut pels racons històrics del municipi de Saldes arribant-nos fins a l'església romànica de Sant Ponç de Molers.

Si volem visitar-la hem de prendre, entre els punts quilomètrics 13 i 14 de la carretera que porta des del Collet fins a Saldes, un trencall ben indicat que surt a mà dreta i que, en uns centenars de metres i per una pista en bon estat, porta fins al grup de cases que envolten l'església.

La primera impressió que ens dóna el lloc on s'aixeca el temple és la d'una gran bellesa ja que aquest va ser bastit en un collet que hi ha al serrat que separa els torrents de cal Lluc i de Molers, davant mateix del Pedraforca i del poble de Saldes, que formen un teló de fons de postal.

Església romànica de Sant Ponç de Molers (1998)
R.VILADÉS

La documentació que ens ha pervingut d'aquesta església és molt escassa. De fet, es redueix gairebé a una visita pastoral de l'any 1632 feta a la parròquia de Sant Martí de Saldes, de la que depenia la capella de Sant Ponç. El resultat de la visita va ser que el visitador manà no celebrar més misses a Sant Ponç perquè l'església es trobava amb les portes obertes i en molt mal estat.

L'església, tal i com la podem veure ara, consta d'una única nau de reduïdes dimensions, capçada a llevant per un absis semicircular. La nau és coberta amb una volta de mig punt i l'absis, amb una de quart d'esfera.

Una recent i acurada restauració ha restituït la porta original, situada a la façana de migjorn. Un campanar d'espadanya d'un sol ull corona la façana de ponent.

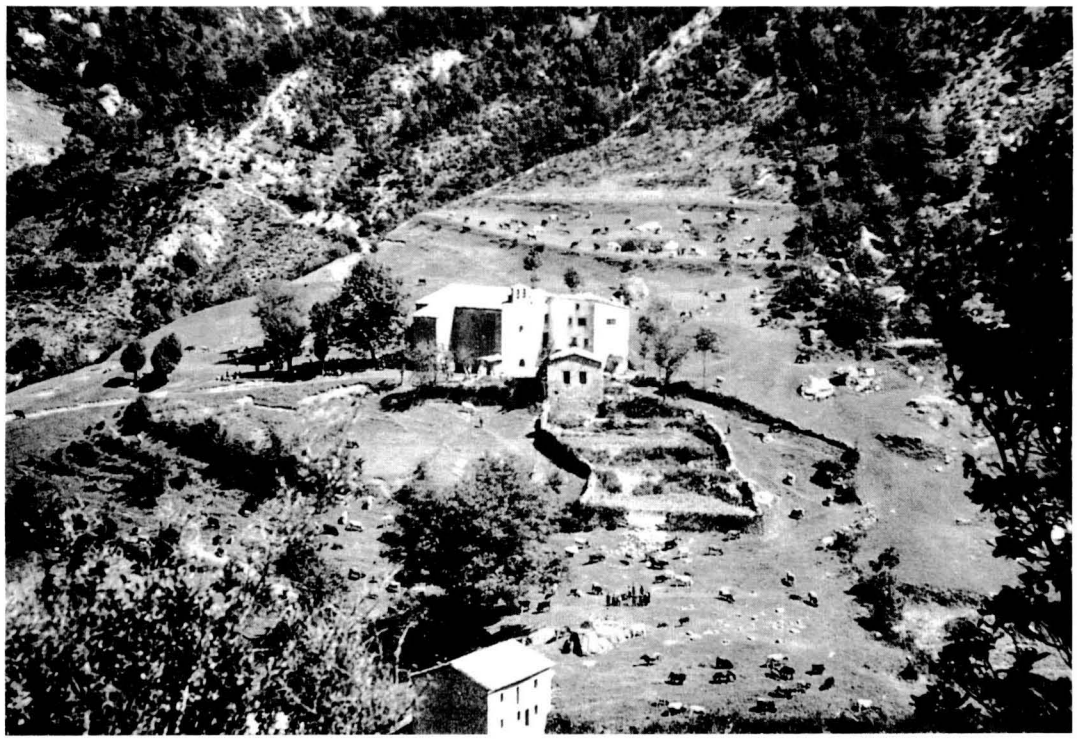
L'aparell amb què va ser construïda l'església, a finals del segle XI o bé ja en el XII, és format per pedres petites, disposades poc regularment i rejuntades amb argamassa.

El santuari de Gresolet

La millor vista sobre la vall de Gresolet i el seu santuari la tindreu des del massís del Pedraforca. Si des de Saldes preneu la carretera que porta a la mítica muntanya, anireu veient, als vostres peus, la vall de Saldes amb un pintoresc paisatge de boscos de pins motejat per algunes cases. Arribats prop el camí que dóna accés al refugi "Lluís Estasén", un mirador que es projecta vers els cingles de Maronta us permetrà veure la vall de Gresolet, d'una bellesa corprenedora i, en el fons de la vall, el santuari de la Mare de Déu, centre de devoció de la gent de Saldes, Maçaners, Gisclareny i rodalies.

Per arribar-hi cal que prengueu el mateix trencall hem descrit per anar al Sull. Seguint-lo, una pista forestal en bon estat i ben senyalitzada ens portarà fins el santuari, ja documentat a mitjan segle XIII. A principis de la centúria posterior, concretament l'any 1320, sabem que en tenia cura un capellà custodi que ho era al mateix temps del castell de Saldes.

L'any 1337 Pere Galceran de Pinós hi feu obres de millora, refent l'església i la casa. L'edifici sofrí importants desperfectes arran dels ter-

ratrèmols del segle XV i consta, a finals d'aquest segle, com completament arruïnat.

Més endavant fou novament reconstruït i, amb el pas dels anys i dels segles, anà sofrint modificacions. Així, l'any 1709, foren adjuntades a la nau, dues capelles laterals, dedicades a Sant Pere i al Sant Crist. Però, segurament, la restauració més important i la que donà al santuari la seva fesomia actual, fou la dels anys 1887-1888, de la que ens han pervingut nombroses notícies, sobretot de les grans celebracions que varen fer-se en inaugurar l'església restaurada.

El santuari restà a cura d'uns ermitans fins l'any 1959. Des de l'any 1982, un refugi dóna acollida als romeus i visitants.

Santuari de Gresolet
(1929) GAIETÀ PEDRALS

Mare de Déu de Gresolet
(1981) R.VILADÉS

Per tal de preservar la imatge de la Mare de Déu, l'any 1947 va ser traslladada a Saldes i des de llavors es venera a l'església parroquial de Sant Martí.

La Mare de Déu de Gresolet és una talla romànica de fusta policromada de 55 cm d'alt. La figura de la Verge és representada coronada i asseguda en un tron en forma de banc. Va vestida amb una túnica llarga amb un cinyell a la cintura i, a sobre, duu un mantell que li cobreix el cap i l'esquena i li deixa el pit al descobert, replegant-se a la seva falda i davallant fins als peus en nombrosos plecs. La cara, amb faccions accentuades i trets grossos, és emmarcada per uns flocs de cabell. Té la mà dreta estesa i, amb l'esquerra sosté el Nen. Aquest, seu damunt el genoll esquerre de la Mare, porta corona i té la cara molt rodona. Va vestit amb una túnica i un mantell que segueixen el mateix model que els de la Mare. Amb la mà dreta beneeix i amb l'esquerra sosté el llibre de la Saviesa. Ja hem dit abans que es tracta d'una talla de la segona meitat del segle XIII.

Amb Gresolet acabem el recorregut proposat pels racons històrics del municipi de Saldes: Som conscients que n'hem deixat al tinter. Us proposem com a deures d'estiu, de tardor o de quan vulgueu, descobrir-los. No us sentireu defraudats.

M.Dolors Santandreu i Soler

Pensió CAL GENERAL

Especialitats:

Vedella amb bolets i Parrillades de carn

Tel. 93 825 80 54 - 08697 SALDES (Barcelona)